

raziskovalci predstavili najdbe iz Guadix-Baza depresije iz okoli-ce Orceja. Kljub temu da nekateri paleoantropologi zanikajo hominidni status nekaterim odkritim fosilom, nihče ne more več podvomiti v okoli 200 odkritih kamnitih orodij z najdišč Fuente Nueva 3 in Barranco León, ki sta datirani v starejši pleistocen, natančneje v starejši del dogodka Olduvai (B. Martínez Navarro, A. Turq, J. Agustí Ballester, O. Oms, Fuente Nueva-3 (Orce, Granada, Spain) and the First Human Occupation of Europe, *Journal of Human Evolution* 33, 1997, str. 611-620; J. Gibert, Ll. Gibert, A. Iglesias, E. Maestro, Two "Oldowan" assemblages in the Plio-Pleistocene deposits of the Orce region, southeast Spain, *Antiquity* 72, 1998, str. 17-25). S temi najdbami je v ospredje spet stopila hipoteza o "dolgi kronologiji" Evrope.

Kratek pregled odkritij v Evropi v času izida knjige nam pokaže, da sta se avtorja pri izboru naslova za zbornik krepko ušela. Knjiga sicer predstavlja resnično najboljši pregled srednjepleistocenskih najdišč oziroma najboljše prikaže razvoj acheuléna in sočasnih industrij v Evropi, vendar nima več nobene zveze z naslovom. Kaže, da je vse avtorje pri pisanju člankov vodila ideja, ki je slonela na veri v "kratko kronologijo" poselitve Evrope in so vsa najdišča, ki so bila starejša od srednjega pleistocena, vnaprej označili za premalo prepričljiva, da bi jih lahko uporabili v svoji obravnavi. Že raziskave v času izida knjige pa so pokazale, da je treba najstarejšo poselitev Evrope iskati najmanj milijon let pred časom, ki se izpostavi v zaključnem članku knjige.

Poleg tega pa ima knjiga še eno slabo lastnost, ki izhaja iz dejstva, da vsak od avtorjev pojasnjuje časovni presek skozi najdišča neke omejene regije. S tem pristopom se namreč izgubi širša prostorska komponenta povezav med regijami in nihče nam v knjigi ne odgovori na vprašanje o gibanju populacij oziroma smeri širitve kultur. Tako kljub obetavnemu naslovu ostanemo brez odgovorov na vprašanje, od kod je bila Evropa prvič poseljena oziroma kakšna je bila smer in kronologija širjenja acheuléna v Evropi.

Kljub nekaterim očitnim pomanjkljivostim lahko zaključimo, da predstavlja knjiga najboljši pregled srednjega pleistocena Evrope, vendar kljub obetavnemu naslovu ne razjasni poteka in kulturne uvrstitve najstarejše poselitve Evrope, za kar pa ne moremo obsojati stanja raziskav, ampak je vzrok neustrezna konceptualna usmeritev urednikov knjige.

Boris KAVUR

The Middle Paleolithic site of Combe-Capelle Bas (France). Harold L. Dibble, Michel Lenoir (eds.). University Museum Monograph 91. University of Pennsylvania 1995. 363 strani, slike.

"Arheološka analiza najdišča in interpretacija slednjega sta lahko le toliko zanesljivi, kolikor je zanesljiva tudi integriteta raziskovanega najdišča. Integriteto najdišča pa lahko določimo le s poznavanjem naravnih in kulturnih procesov, ki so vodili k tvorjenju najdišča. In ker smo v zadnjih 25 letih priča hitremu razvoju in uporabi novih analitskih tehnik, tako pri izkopavanjih kot tudi pri obdelavi gradiva, so revizijska iskopavanja velikih najdišč, delno izkopanih na začetku tega stoletja, postala prava nuja. Combe-Capelle Bas je eno izmed njih.", nam v predgovoru pojasni G. Frison.

Pričujoča knjiga je rezultat dela približno petdesetih strokovnjakov, ki so sodelovali v projektu pod vodstvom H. Dibble (University of Pennsylvania) in M. Lenoira (Université de Bordeaux), ki sta rezultate tudi uredila in izdala v monografski obliki.

V uvodnem prispevku nam urednika predstavi zgodovino raziskovanja na Combe-Capelle Bas, kjer se je intenzivno

izkopavalo vse od konca 19. stoletja. Najpomembnejša so bila izkopavanja Henri-Marc Amija, ki je kopal od leta 1926 do svoje smrti leta 1931. Večji del izkopane gradiva je po njegovi smrti objavil njegov prijatelj Denis Peyrony, ki ga je tudi vzbudil k izkopavanju, del pa je prevzel v obdelavo Maurice Bourgon, ki je pripravljaval monografsko obdelavo moustériena v Perigordu. Vendar je leta 1951 umrl in njegove rezultate je posthumno izdal François Bordes. Žal je zaradi prehitre smrti Amija in Bourgona velik del informacij izgubljen, vendar je najdišče kmalu postalo eno izmed ključnih najdišč pri formuliranju srednjepaleolitske sistematike v delih Abbé Breuila, Peyronyja, Bordesa in drugih raziskovalcev v sredini tega stoletja.

Vse to je botrovalo odločitvi, da se najdišče ponovno raz-išče. Iz zgodnjih izkopavanj namreč ni bilo skoraj nobenih informacij o geološki zgradbi in kronološki uvrstitvi najdišča. Prav tako so obstajale nejasnosti pri kulturni opredelitvi, kajti zaporedje različnih industrij, kot ga je navedel Bourgon, ni bilo v skladu z ugotovitvami z drugih podobnih najdišč. Povrh vsega pa se najdišče nahaja na viru zelo kvalitetnega kremenca in bi lahko nudilo dobre informacije o vplivu surovine na moustériensko kulturno variabilnost.

V prvem poglavju M. Lenoir in H. L. Dibble predstavi pregled zgodovine raziskav paleolitskih najdišč v dolini reke Couze in podata katalog najdišč. Kljub nekaterim znanim najdiščem je prazgodivinska poselitev doline Couze slabše pojasnjena kot poselitev bližnje Véz re, kar je verjetno posledica majhnega števila najdišč z ostanki umetnosti, ki so dolgo časa privlačili raziskovalce in investitorje (stenska umetnost je bila odkrita le v Grotte de la Cavaille). Raziskave amaterjev so se začele že konec prejšnjega stoletja, sistematično pa se je začelo izkopavati po letu 1909, ko je Otto Hauser odkril človeški skelet pri Roc de Combe-Capelle. Raziskave obdobja od začetka tridesetih let do sredine stoletja je vodil predvsem Peyrony, kamlu pa se je vključil tudi Bordes in še kasneje Denise de Sonnevill-Bordes. V sedemdesetih letih je raziskave vodila Anta Montet-White, kasneje pa sta se ji pridružila še Arthur Jelinek in Harold Dibble.

Večina staro- in srednjepaleolitskih najdišč je na prostem, od tega so nekatera na pobočjih (Combe-Capelle), večinoma pa so ob vznožju skal oziroma skalnih previsov (Abri Peyrony pri Combe-Capelle). Mlajšepaleolitska najdišča so večinoma v jamah in ob vznožjih skal (Le Trou du Peyrol, Mazaret, Roc Noir, La Gravette, Le Colombier).

V drugem poglavju sta H. L. Dibble in M. Lenoir predstavila razvoj načrta raziskav njenih izkopavanj. Najprej sta predstavila zgodovinski potek razvoja razlag o pomenu industrijske variabilnosti srednjepaleolitskih skupkov v jugozahodni Evropi, ki ga navadno poimenujejo kar "Bordes-Binford debata", kjer temu da je vanjo vpletenih še mnogo drugih raziskovalcev.

Začetek raziskovanja moustériena imenujeta obdobje unilinearnih shem. G. de Mortillet in E. Lartet sta moustérien pojmovala kot razvojno stopnjo v linearnem razvoju kamnitih industrij. Podobne koncepte je uporabljal tudi V. Commont, ko je moustérien razdelil na štiri zaporedne stopnje (*Moustérien faune chaude*, *Moustérien ancien*, *Moustérien moyen* in *Moustérien supérieur*), ki naj bi predstavljale unilinearno evolucijo moustériena.

Kmalu za tem je D. Peyrony predstavil model, po katerem obstajata dve vzporedni tradiciji pri izdelovanju kamnitih orodij - klasični moustérien in moustérien z achéuleensko tradicijo (MAT). Ta koncept je kasneje razširil še na mlajši paleolitik, kjer je kot dve vzporedni tradiciji pojmoval aurignacien in perigordien. Pod njegovim vplivom je Breuil idejo dveh tradicij razširil tudi na starejši paleolitik, kjer je definiral acheuléen in clactonien kot dve vzporedni tradiciji v izdelavi kamnitih orodij. Vsi ti modeli so temeljili na ideji, da posamezni tipi orodij (*fossiles directeurs*) kulturno opredelijo celoten skupek.

V nasprotju s prejšnjimi raziskovalci je Bordes definiral tipološko listo 63 standardiziranih orodnih tipov in skupke

definiral glede na relativne frekvence pojavljanja posameznih orodnih tipov. Skupke je razdelil na tri skupine glede na vsebnost strgal. V prvi skupini (moustérien tipa La Quina in La Ferrassie) je strgal več kot 55%, v drugi skupini (tipični moustérien in MAT-A) jih je od 22 do 40%, v tretji (nazobčani moustérien in MAT-B) pa jih je manj kot 13%. Edina kronološka poveza-va, ki jo je Bordes videl med temi skupinami, je bilo sosledje MAT-A in MAT-B.

Konec šestdesetih let je Lewis Binford naredil multivariantne analize najdišč Shubbabiq, Yabrud I in Houpeville, kjer so mu rezultati pokazali, da so skupki na najdiščih sestavljeni iz posameznih orodnih skupin, ki jih je povezal z različnimi funkcijami. Iz tega je izpeljal, da je razlog za variabilnost moustériena različnost orodnih skupkov, ki je posledica opravljanja različnih aktivnosti na najdiščih.

Še pred Binfordovo objavo je v Bordesovo idejo o sočasnosti moustérienskih skupin podvomil Paul Mellars, ki se mu je posrečilo dokazati, da je na mnogih najdiščih v jugozahodni Franciji La Quina tip moustériena stratigrafsko nad La Ferrassie tipom in temu navadno sledi MAT, ki je stratigrafsko navadno najbližje mlajšemu paleolitiku. Glavni ugovor njegovemu modelu je bilo prav najdišče Combe-Capelle Bas, kjer naj bi bil La Ferrassie tip nad La Quina tipom.

Debata med Mellarsom, Binfordom in Bordesom ni bila nikoli končana, kajti kljub močni podpori nove arheologije nima Binford niti enega dokaza v prid svoji teoriji, saj so analize obrabe delovnih robov orodij pokazale, da so se posamezni tipi uporabljali za različne funkcije. Prav tako je brez kakršnih koli dokazov Bordes, tako da danes velja Mellarsov predlog za najbolj verjetnega.

Konec sedemdesetih let se je v debato vključila še skupina arheologov, ki so poskusili pojasniti variabilnost industrij z intenzivnostjo izrabe surovin za izdelavo kamnitih orodij. Kot spremenljivke so spremljali stopnjo redukcije jedra, intenzivnost izdelave orodij in redukcijo orodja, ki je nastala kot posledica ponovnih naostritev delavnega roba. Njihova poglavitna ideja je, da je morfologija kamnitih orodij odraz procesa izdelave, vzdrževanja in zavrženja kamnitih orodij. Na podlagi tega sta H. Dibble in M. Roland predlagala, da so industrije La Quina in La Ferrassie odraz bolj intenzivne izrabe surovin, njihovo nasprotje pa predstavlja nazobčani moustérien, in da je vse skupaj v veliki meri pod vplivom še dveh faktorjev - trajanja poselitve najdišča in oddaljenosti vira surovine za izdelavo kamnitih orodij.

Nosilci projekta so se odločili, da bodo preverili stanje teorij prav na najdišču Combe-Chapelle Bas, ki je v kompleksu najdišč Combe-Chapelle. Kompleks tvori poleg slednjega še Roc de Combe-Chapelle, Plateau de Ruffet in Haut de Combe-Chapelle, ki se imenuje tudi Abri Peyrony.

Pri analizi Amijevega gradiva je Peyrony razdelil izkopani del na vzhodni in zahodni del ter stratigrafsko na 5 plasti (I do V), pri čemer je plast V razdelil na tri dele (Va, Vb in Vc). Pri tipološki analizi je Peyrony orodja iz plasti III, kot tudi vsa iz ostalih plasti, uvrstil v moustérien tipa La Ferrassie (Levallois indeks = 33,3), Bourgon pa je orodja iz plasti IV uvrstil v moustérien tipa La Quina (IL = 18,9). V plasti I je Peyrony odkril tudi moustérien z acheuléensko tradicijo.

Peyrony je zaključil, da predstavlja najdišče delavnico, kjer so ljudje v preteklosti izdelovali orodja iz kampanijskega kremenca, ki je tik nad najdiščem.

Pri novejših pregledih gradiva plasti III se je pokazalo, da je malo strgal narejenih na levallois odbitkih, kar ni značilno za La Ferrassie tip, da so levallois odbitki bolj patinirani in da je med strgali veliko prečnih strgal, kar je značilno za moustérien tipa La Quina. Na podlagi teh opažanj so raziskovalci definirali dve hipotezi. Industrija v plasti III predstavlja mešanico dveh različnih tipov moustériena, najverjetneje tipa La Ferrassie in tipa La Quina, da pa je bilo gradivo zmešano ali kot posledica drsenja sedimenta po pobočju ali pa pri Amijevih izkopavanjih.

Revizijska izkopavanja naj bi tako odgovorila na celo serijo vprašanj. Preveriti je bilo treba stratigrafijo, ponovno je bili treba opraviti tipološko analizo, ki bi potem podprla ali ovrgla Mellarsovo hipotezo o razvoju moustériena, preveriti pa je bilo treba še vpliv bližine surovine na izdelavo kamnitih orodij.

V tretjem poglavju so H. L. Dibble, S. J. Holdaway, M. Lenoir, S. McPherron, B. Roth in H. Sanders-Gray predstavili tehnike izkopavanja in analize kamnitih orodij. Zaradi velikega obsega najdišča so ga razdelili na tri sektorje in v vsakem so izkopali sondo. Sektor III je zavzemal vrh pobočja, sektor II sredino in sektor I dno doline, kjer so sedimenti že vodoravni. Zardi medsebojne oddaljenosti sond direktna startigrafska korelacija med njimi ni mogoča.

V dodatku so podali tudi kategorije, ki so jih spremljali pri artefakth. Pri vseh kamnitih orodjih so definirali obseg korteksa, tehniko, s katero je bil odbitek odbit, stanje površine odbitka, stopnjo poškodovanosti roba odbitka, vrsto talona, obliko in morfologijo poškodb. Pri retuširanih orodjih so beležili tip po Bordesovi tipologiji, število retuširanih robov in intenzivnost retuše. Pri jedrih so definirali obliko, odstotek odbitega površja, odstotek korteksa, število negativov, število prepariranih udarnih površin, smer odbijanja ter dolžino in širino največjega negativca. Pri vsakem orodju so izmerili največjo širino, dolžino, debelino, širino talona, debelino talona in težo. Za vsak skupek so izračunali tipološke in tehnološke indekse, kot jih je definiral Bordes.

V četrtem poglavju so B. Roth, M. Lenoir in H. L. Dibble podali osnovne opise skupkov kamnitih orodij. Obravnavali so jih po sektorjih in znotraj teh po plasteh. Besedilo so dodali vse tabele s podatki, definiranimi v tretjem poglavju, ter risbe najpomembnejših in najlepših orodij.

V sektorju I se je pokazalo, da je prisoten večji odstotek orodij s korteksom kot v drugih dveh sektorjih. V zgornjih plasteh je bil izdelan večji odstotek orodij, hkrati pa z globino narašča tudi velikost odbitkov, orodij in jeder. Orodja iz spodnjih plasti so od vseh plasti na najdišču najmanj patinirana in imajo najmanj poškodovane robove.

V sektorju II so orodja bolj patinirana kot v sektorju I, odbitki in orodja so manjši in imajo manj korteksa. V tem sektorju je prisotno največje število odbitkov na jedro.

V sektorju III imajo orodja in odbitki najmanj ostankov korteksa. Na osnovi radialne razporeditve negativov na dorzalni strani odbitkov je mogoče sklepati, da so bila jedra bolj izrabljena kot v drugih dveh sektorjih. Odbitki iz tega sektorja so najbolj patinirani, vendar patina upada z globino.

V petem poglavju podata H. L. Dibble in M. Lenoir povzetek industrijske sekvence najdišča. Na najdišču Combe-Chapelle Bas ni sledi bifacialne obdelave kamna in levallois tehnika je zelo redko uporabljena. Po Bordesovi definiciji bi zaradi nizkega indeksa strgal (od 23,1 do 45, s povprečjem 35,5) ustrezala uvrstitev v tipični moustérien, čeprav je treba posebej omeniti, da je industrija bogata z nazobčanimi orodji in z orodji z izjedo.

Taka uvrstitev je v nasprotju s predhodnimi. Po pregledu starega gradiva se je izkazalo, da so v starih zbirkah zastopana samo najlepša in tipična strgala, kar pomeni, da so zaradi selekcije orodij ob izkopavanjih te zbirke dajale drugačen vtis kot vzorec na najdišču. Izpostaviti je treba, da ne gre za napako, ampak za ravnanje, ki je v skladu z intelektualnim okoljem svojega časa, ko so iz skupkov izbirali reprezentančne kose, ki naj bi bili nosilci kulturnih informacij, in jih detajlno analizirali. Ker so hranili najmočnejše retuširana strgala, se je pri analizah pojavilo mnenje, da je v spodnjem delu zastopan moustérien tipa La Quina.

V šestem poglavju poda H. Dibble predstavitev formiranja najdišča, kjer opiše zgodovino razvoja analitskih postopkov, ki skušajo definirati zunanje geološke kriterije in notranjo vedenjsko variabilnost ljudi, ki sta oblikovala podobo arheoloških ostankov na najdišču.

V sedmem poglavju P. Bertran in J.-P. Texier predstavita sedimente najdišča in njihov pomen za formacijo najdišča. Pokaže se, da je sektor I na stičišču dveh dinamičnih sistemov. Formacijo sedimentov na njem sta istočasno producirala pobočna in rečna erozija. V sektorju II in III pa je opaznejše pobočno drsenje sedimentov v periglacialnem okolju.

Na podlagi teh podatkov in na podlagi poznavanja razvoja rečnih depozitov v Akvitaniji ter glede na primerjavo z višinami teras reke Dordogne je mogoče sklepati, da so sedimenti nastali v času pred zadnjim viškom predzadnjega glaciala. Tega predstavlja OIS 6 (Oxygen Isotope Stage 6) (128 do 186 tisoč let BC), kar pomeni, da so sedimenti nastali verjetno v OIS 8 ali OIS 10. Permafrost, ki je povzročil polzenje sedimenta, pa naj bi datirali v višek predzadnjega glaciala. V tem času naj bi povprečna letna temperatura v Akvitaniji padla na 6 stopinj Celzija, kar je enako kot na višku zadnjega glaciala. Na osnovi geoloških in sedimentoloških analiz je bilo jasno pokazano, da je moustérien v Akvitaniji starejši od zadnjega interglaciala.

V osmem poglavju B. B. Ellwood podaja rezultate merjenj električne upornosti in magnetne susceptibilnosti na najdišču. Rezultati so pokazali, da pobočje ne pada enakomerno, ampak je sestavljeno iz več teras, na katerih sedimenti sicer niso premaknjeni, visoke vrednosti električne upornosti na posameznih mestih pa bi kljub temu lahko nakazovale, da so pod površjem večji, od vrha odlomljeni podorni bloki apnenca, ki so spolzeli po pobočju.

V devetem poglavju S. L. Kluskens podaja rezultate arheološke tafonomije, ki temelji na orientaciji najdb in njihovi zgoščenosti v sedimentu in ki upošteva samo lego artefaktov, večjih od 3 centimetrov, katerih lega je bila dokumentirana pri izkopavanju. Pokazalo se je, da vsaka od teras, ki so bile ugotovljene z geofizikalnimi metodami, tvori ločen tafonomski sistem znotraj najdišča. Artefakti, ki so res bili premaknjeni, so se gibali izključno znotraj svojega tafonomskega sistema terase oziroma svojega sedimentacijskega konteksta, kar kažejo različne orientacije in gostote najdb na posameznih terasah in kar pomeni, da drsenja sedimenta niso pomešala orodnih skupkov z različnih teras.

Možno je bilo celo ločiti procese gibanja sedimentov v različnih sektorjih. Sektor I je bil prizadet izključno od soliflukcije, v sektorju II je poleg soliflukcije bilo pomembno tudi vodno spiranje sedimentov po pobočju, v sektorju III pa se prepletajo deli, ki so močno erodirani z deli, ki ne kažejo nobenih sledov erozije.

V desetem poglavju H. L. Dibble napravi oceno integritete arheoloških skupkov, kjer z medsebojnim primerjanjem skupkov opazuje prostorske in stratigrafske vzorce v kopičenju artefaktov. Tipološko se skupki med seboj ne razlikujejo, razlikujejo pa se v delih, ki so vezani na tehnologijo, kot so na primer redukcije jeder. Iz tega se lahko sklepa, da ne gre za posamezne dele kulturnega horizonta, ampak izkopani skupki predstavljajo ločene celote, ki so nastale kot posledica različnih poselitev na različnih delih najdišča Combe-Capelle Bas. Vsak od skupkov je imel svojo specifično depozicijsko preteklost in skupki se kasneje niso pomešali med seboj.

V enajstem poglavju H. L. Dibble, B. Roth in M. Lenoir predstavijo uporabo surovin na najdišču. Iz predhodnih raziskovanj je znano, da dostopnost surovine vpliva na samo tehnologijo izdelave kamnitih orodij. Še najbolj je to izraženo na najdiščih, kjer so pridobivali surovine za izdelavo orodij, kajti na njih so bili najdeni izdelki iz začetnih faz priprave jeder in izdelave orodij.

Ustrezno s pričakovanji predstavlja kampanijski kremen, ki se nahaja nad najdiščem 93% uporabljene surovine, 4% predstavlja senonijski kremen iz okolice Bergeraca in s 3% je zastopan kampanijski kremen, katerega nahajališče ni znano.

V vseh sektorjih so levallois odbitki, kline in odbitki brez korteksa izdelani iz kremena, ki ni lokalnega izvora. Prav tako

imajo surovine tujega izvora večji odstotek orodij, vendar ta orodja ne kažejo nobene večje obrabe in sledov močnejšega retuširanja.

Primerjave med stopnjo reduciriranosti pri jedrih so pokazale, da so jedra v sektorju II bolj izrabljena kot v sektorju I. V obeh sektorjih pa se pokaže, da so jedra, ki so globlje v sedimentu, bolj izrabljena, kar razlagajo z manjšo dostopnostjo surovine v tistem času. Večja redukcija jeder pomeni več od-bitkov na jedro, manjša jedra, manjše odbitke in manjša orodja, narejena iz teh odbitkov. Na osnovi podatkov o stopnji iz-rabe jeder in domnevnih spremembah v dostopnosti virov bi se dalo sklepati, da je bil sektor II poseljen kasneje kot sektor I in da so na sektor III nosili že izoblikovana jedra, ki so jih oblikovali na sektorju I in II.

Pri analizi odbitkov se je pokazalo, da so bili največji odbitki izbrani za orodja. Prav tako so strgala večinoma večja od nazobčanih orodij. Kljub vsemu je izdelano le malo orodij in ta niso močno retuširana, zato so večinoma velika kot odbitki, iz katerih so izdelana. Zraven tega pa se pojavlja nekaj močno retuširanih strgal.

V dvanajstem poglavju predstavi H. L. Dibble rezultate analize dostopnosti surovine, intenzivnosti izrabe in njunega vpliva na variabilnost srednjepaleolitskih kulturnih ostankov. V svojem postopku analizira moustérienske skupke kot posamezne točke znotraj kontinuuma variabilnosti, ki ga zaznamujeta odstotek izdelave orodij v razmerju do števila odbitkov, in stopnjo njihove izrabljenosti. Najbolj izrabljeno stopnjo zajema moustérien tipa La Quina po Bordesu, ki ima veliko število močno retuširanih strgal, njegovo nasprotje na drugem koncu linije pa je nazobčani moustérien z najmanjšim številom formalnih orodij. Orodja, ki so ključnega pomena za definicijo pozicije skupka, so strgala, ki imajo kratko življensko dobo in se hitro izrabijo in zavržejo. V moustérienskih skupkih je jasno viden vzorec, da so v največjih skupkih najštevilčnejši tip vedno strgala. Tako se z intenzivno izrabo kamnitih orodij nazobčani moustérien spremeni v La Quina tip če:

- se izbere več odbitkov in se jih retušira v orodja;
- se izdeluje in uporablja strgala hitreje kot nazobčana orodja in orodja z izjedo, kar povzroči izdelavo večjega odstotka strgal v primerjavi z nazobčanimi orodji in orodji z izjedo;
- se orodja intenzivneje izrabijo, kar pomeni, da se zaradi ponovnega retuširanja enostavna strgala spremenijo v dvojna, konvergentna in prečna strgala.

Za primerjavo z najdbami s Combe-Capelle Bas je uporabil plasti 22 in 25 iz Combe Grenal, ki sta opredeljeni kot moustérien tipa La Quina in sta časovno uvrščeni v OIS 4 (59 do 71 tisoč let BC). Ti dve plasti sta bili izbrani, ker sta tehnološko podobni najdbam s Combe-Capelle Bas, kulturno pa predstavljata njihovo diametralno nasprotje.

Primerjava je pokazala, da je na Combe-Capelle Bas večji poudarek na izdelavi odbitkov kot pa na izdelavi orodij. Skupki s Combe Grenal namreč vsebujejo več orodij v primerjavi s številom odbitkov, bolj izrabljena jedra in močnejše izrabljena orodja, ki so že na začetku bila izdelana tudi na manjših odbitkih, kot so jih uporabljali za izdelavo orodij na Combe-Capelle Bas.

V trinajstem poglavju H. L. Dibble in M. Lenoir strneta rezultate v zaključek in iz njega izpeljeta sklepe. Na kratko še enkrat povzameta zgodovino raziskav in vlogo, ki jo je najdišče do pred kratkim imelo v strokovni literaturi. Še enkrat poudarita, da glede na visok odstotek od drugod na najdišče prinesene surovine ne moremo najdišča pojmovati kot točko, kjer so namensko pridobivali surovine za izdelavo orodij, ampak so se očitno s surovino oskrbovali, ko jih je pot zanesla na najdišče zaradi kakega drugega opravila.

Na koncu še enkrat povzameta primerjave s plastmi 22 in 25 s Combe Grenal in glede na rezultate zaključita, da predstavljajo orodja iz omenjenih plasti močno izrabljene ostanke, najdbe s Combe-Capelle Bas pa predstavljajo ostanke izdelave

odbitkov, predno so bili pred izdelavo podvrženi močni selekciji orodij in intenzivni obdelavi.

V dodatku številka I predstavi A. Turq vire različnih surovin za izdelavo kamnitih orodij v regiji okoli najdišča. Dostopnih je bilo veliko različnih vrst surovine in najdišča, kjer so se oskrbovali s kamnom, so bila navadno na krajih, kjer je bil kremen lahko dostopen, kot so pobočni grušči, rečni prodi in robovi terciarnih platojev, in kjer so naravni faktorji lomili silificirani apnenec.

V dodatku številka II obdelata M. Lenoir in H. Dibble še najdišče Haut de Combe-Capelle ali Abri Peyrony, ki je 50 metrov od Combe-Capelle Bas proti vzhodu. Prvi je tam izkopal leta 1925 Peyrony, ki je na dveh terasah odkril ostanke, ki jih je opredelil v moustérien z acheulénsko tradicijo. Odkril je 590 orodij in ostanke favne. Nekaj let za izkopavanji je Paul Fitte presejal ostanke posutega profila in izločil 263 orodij. Obstaja pa velika razlika med odkritimi orodji. V Peyronyjevi zbirki je 47,45% strgal in 19,83% nazobčanih orodij in orodij z izjedo, v Fittejevi zbirki pa je strgal 35,74% in 44,1% nazobčanih orodij in orodij z izjedo. Ker od najdišča ni ostalo skoraj nič, se žal ne da določiti, kateri od raziskovalcev je subjektivno izločil iz skupka večje število posameznih orodnih tipov, vendar kaže, da je Peyrony ponovil napako, ki jo je on sam, oziroma Ami, naredil že na Combe-Capelle Bas, kjer je izločil najlepše retuširana strgala in skupek opredelil v moustérien tipa La Quina.

V celoti je skupek podoben najdbam, ki jih je Peyrony opisal v prvi plasti na najdišču Combe-Capelle Bas in jih uvrstil v moustérien z acheulénsko tradicijo. Pri revizijskih izkopavanjih ni bilo odkritih nobenih sledov česa podobnega, zato velja domneva, da je Peyrony na najdišču posplošil podatke, dobljene od Amija, ki je na moustérien z acheulénsko tradicijo naletel v sondi, izkopani na vzhodni strani najdišča, kjer je očitno že naletel na kulturne ostanke z najdišča Abri Peyrony.

Na koncu naj dodam še sam nekaj misli. Menim, da pričujoča knjiga predstavlja eno izmed najpomembnejših publikacij v devetdesetih letih, ki se ukvarjajo s problematiko variabilnosti srednjepaleolitskih orodnih skupkov. Rezultati v njej namreč kažejo, da je potrebno razloge za kulturno variabilnost poleg ostalega iskati tudi v strategijah izkoriščanja surovin in stopnji reducirčnosti kamnitih orodij. Na drugi strani pa nam knjiga s svojim interdisciplinarnim pristopom podaja načine in metode, s katereimi se je treba lotiti analize arheološkega najdišča. Še posebej pa nam kaže, kako se rezultati modernih raziskav zaradi razvoja izkopavalnih tehnik in analitskih postopkov lahko razlikujejo od rezultatov, ki so jih dobili raziskovalci v preteklosti. S tem posredno kaže, da je nujno izvajati sistematična revizijska izkopavanja in analize nekoč pridobljenega gradiva, dokler sedanje kulturne in kronološke sheme še vedno bazirajo na najdiščih, ki so bila izkopana v herojski dobi paleolit-ske arheologije. S tem se bo popravilo morebitno napačno vedenje o najdiščih, z informacijami o napačnih razlagah v preteklosti pa bomo dobili večji vpogled v intelektualno ozadje in razvoj znanstvenih konceptov, ki so izoblikovali naše vedenje o človeški preteklosti.

Boris KAVUR

Le vie della pietra verde. L'industria litica levigata nella preistoria dell'Italia settentrionale. Catalogo della mostra di Torino e Alba, settembre-dicembre 1996. Omega Edizioni, Torino 1996. 285 pagine, 187 figure, 8 Tavole.

Il seguente volume costituisce il catalogo di una interessante mostra sull'industria litica levigata nella preistoria dell'Italia settentrionale organizzata dalla Soprintendenza Archeologica del Piemonte e realizzata col Patrocinio dell'Istituto Italiano

di Preistoria e Protostoria, in occasione del XIII Congresso dell'Unione Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche (Forlì, 8 - 14 settembre 1996).

L'organizzazione del volume prevede un'articolazione in sezioni, che trattano le problematiche fondamentali legate alla pietra levigata, analizzate e segmentate in sottocapitoli.

Dopo la presentazione del volume, che coinvolge diverse classi di manufatti dell'industria litica levigata (dalle asce-acce, alle asce forate, anelloni, macine e percussori, elementi ornamentali...) documentate nell'Italia settentrionale e riferibili ad un arco cronologico compreso grosso modo tra Neolitico e Età del Ferro, la prima sezione "Dal mito alla ricerca scientifica" affronta i principali aspetti relativi alla storia della ricerca, dalle interpretazioni della tradizione classica dei manufatti in pietra levigata come di supposta origine sacra e celeste, legati perlopiù al manifestarsi del fulmine (venivano infatti appellati "pietre del fulmine" o *cerauniae*), quindi impastate di magia e di superstizione e perdurate in tutta l'Europa fino al secolo scorso. Queste letture magico-superstiziose sono di fatto sopravvissute, anzi si sono ampliate, attraverso il Medioevo cristiano (quando si perde gradualmente la consapevolezza storica del proprio passato più antico), fino all'Ottocento, ancora caratterizzato dalla sostanziale mancanza di una coscienza storica nell'interpretazione di oggetti precedenti l'antichità romana. Questo cammino nella storia della tradizione, attraverso i contributi di Livio Mano ("La cote dei fulmini. Sopravvivenza di un mito") e di Filippo Maria Gambari ("L'idea della Preistoria e la ricerca scientifica"), ci conduce fino alla nascita della Preistoria come scienza in senso moderno - nel XIX secolo - necessariamente supportata dallo sviluppo scientifico della Geologia, con particolare rilievo per l'attività pionieristica di studiosi del calibro di Issel, Bellucci e soprattutto di Gastaldi, il quale si impegnò tra l'altro nell'analisi dell'origine delle rocce utilizzate per la produzione delle asce in pietra verde del Piemonte, avviando una impostazione decisamente moderna nello studio di tali manufatti.

Proprio questo approccio rivoluzionario nello studio della litica levigata ci consente di introdurre la seconda sezione del catalogo, relativa a "Le fonti di approvvigionamento", e curata da studiosi del Dipartimento di Scienze Mineralogiche e Petrologiche dell'Università di Torino e del CNRS. Questo capitolo intende illustrare le principali tecniche analitiche utilizzate comunemente nello studio mineralogico-petrografico dei litotipi impiegati nella produzione di manufatti in pietra levigata, rese comprensibili anche per i non specialisti. Lo studio petrografico di tali manufatti, iniziato sistematicamente nei primi anni Cinquanta ad opera di ricercatori anglosassoni e proseguito in Francia e poi in Italia, consente di individuare la zona di provenienza (primaria e secondaria) delle rocce adottate, ma anche le zone in cui i nostri antenati raccoglievano il materiale grezzo, dove lo lavoravano e quindi di ricostruire gli eventuali flussi commerciali di scambio dei manufatti. Vengono trattati, in successione: l'esame macroscopico, i metodi di misura del peso specifico, i metodi roentgenografici, quelli petrografici e minero-chimici. Per ogni metodo viene poi offerta una utile e semplificatrice scheda riassuntiva contenente: i principi del metodo, l'attrezzatura necessaria, la procedura analitica, i risultati ottenibili, una valutazione approssimativa del costo, i tempi necessari per l'esecuzione e l'interpretazione dei dati ottenuti, oltre a vantaggi e svantaggi di ogni singolo metodo rispetto agli altri.

Tra i contributi della terza sezione "Le forme e i tempi" che affrontano direttamente l'argomento dei manufatti in pietra levigata nell'Italia settentrionale durante la preistoria, particolare menzione merita il lavoro di L. H. Barfield del Department of Ancient History and Archaeology (University of Birmingham), cioè "Asce di pietra levigata nel Neolitico d'Europa e dell'Italia" dove viene notevolmente ampliata la prospettiva di studio di tali manufatti, con una sua estensione anche in termini